

Çeşitli Yönleriyle
KERBELA
(Din Bilimleri)

III. Cilt

EDITÖR
Doç. Dr. Alim YILDIZ

T.C. BAŞBAKANLIK
TANITMA FONU

KÜLTÜR ve TURİZM
BAKANLIĞI

SİVAS - 2010

**DUYGUNUN TARİHE MEYDAN OKUMASI:
TARİHİ KERBELA OLAYININ TAHRİFİ BAĞLAMINDA
“UTÂK-I KASIM”**

İlyas Üzümlü

Tarih geçmişe ait olay ve olguları “yer ve zaman” göstererek anlama, bir bakıma bugüne getirme, en azından zihinlerde bir çeşit “tasavvur” oluşturma ilmidir.

Bu elbette güç bir iştir. Çünkü “olaylar” net, yalın ve bütün boyutlarıyla açık değildir. En azından kimi zaman kapalı, yarı kapalı, bulanık yahut gri karakter taşıyabilmektedir.

Tarih metodolojisinin önemi de burada karşımıza çıkmaktadır. Mümkün olduğu ölçüde doğru kaynak ve belgelere ulaşmak, bunları doğru ve sağlıklı bir şekilde değerlendirmektir. Konunun kesin, dalgalı, puslu yönlerine işaret ederek gerçek yahut gerçeğe yakın bir algı oluşturmaktır.

Olayların doğru yahut doğruya yakın biçimde ortaya konulabilmesinin birçok engeli vardır. İlgili konu hakkında kaynak ve belge bulunmayışı veya eksik bulunuşu, olayı anlatan kaynakların müelliflerinin yansızlığını olumsuz yönde etkileyen “duruş ve kimlikleri”, gözleyenlerin veya gözlemleri nakledenlerin duygusal tutumları bunlardan bazılarıdır.

Söz gelimi, günümüzde kamuoyunun önünde gelişen bir olay, çizgilerinin farklılığından dolayı gazetelere değişik şekillerde yansıyabilmekte; mesela bir siyasi parti yetkilisinin demeci o politik görüşe yakın olanlarca övülerek, aksi görüşte olanlarca da yerilerek aktarılabilmektedir. Aynı şekilde, acı bir olay, söz gelimi, bir trafik kazası kazaya tanık olan yakınları tarafından, en azından kimi zaman kazazedelerin lehine, yakınlık bağı bulunmayanlar açısından daha nesnel aktarılabilmektedir.

Olaylar, yaşayan yahut tanık olan veya aktaran kimselerce onların zihin ve duygu süzgeçlerinden geçirilerek yazıldığı, aktarıldığı gibi, yine en azından kimi zaman onu dinleyen yahut okuyan kimselerce de türlü filtre ve süzgeçlerden geçirilerek anlaşılır, kavranır.

Gerek geçmişe ait gerekse günümüzde yaşanan olaylar hakkında insanı subjektif kılan başlıca iki unsur öne çıkmaktadır; a) İnanç, fikir, ideoloji; b) Duygusalılık.

Bunlardan ilki ile ilgili olarak şu kadarını kaydetmek gerekir ki, birtakım ideolojiler uğruna tarih, bazı tarihçilerin sızlanarak ifade ettiği gibi “deforme” edilmiştir. Tarihin deformasyonuna kimi zaman olaylar, kimi zaman şahsiyetler alet edilmiş, kurban edilmiştir. Söz gelimi, sahabeden Ebû Zer, İslam ile sosyalizmi kendilerine has biçimde uzlaştıran İslam sosyalistlerince öncü bir İslam sosyalisti olarak anılmıştır. Yine farklı siyasi ve mistik görüşleri olmakla birlikte fıkıh alimi olan Şeyh Bedreddin komünist bir kişilik olarak simgeleştirilmiştir.

Duygusalığa gelince, bu da tarihin özellikle dramatik olayların deforme edilmesinde başlıca rol oynayan bir faktör olmuştur. Destanlarda, halk hikayelerinde bunun sayısız örneklerini bulmak mümkündür.

İnsan akıl ve irade sahibi olduğu kadar duygu sahibidir de. Öyle ki akıl ve iradesinin tercihinde duygunun hatırı sayılır bir ağırlığı vardır.

Duygu insanların bakışına, duruşuna, kavrayışına derinden etki eder. Söz gelimi, seven bir insan sevdiğinin kusurunu görmez; ya inkar eder yahut uygun bir yorumla tevil eder. Kızan bir kimse kızdığının yanlışlarını katlayarak anar, anlatır. Bu yönüyle duygu kimi zaman salt gerçekliğe meydan okur; onu kendince tıraşlar, tadil eder yahut bütünüyle değiştirir.

Burada hiç kuşkusuz akla, bir başka duygu olan “hakkaniyet”e çok iş düşmektedir. Olaylar duygunun ya da duyguların elinden kurtarılmalı, olabildiğince “nesnel”, “doğru”, “yansız”, “gerçekçi” şekilde anlaşılması, kavranması ve anlatılması yönüne gidilmelidir.

Kerbela Olayı hem inanç ve bakışların hem duygunun yoğun biçimde devreye girdiği bir olaydır. Bu olayla ilgili olarak akışlar devreye girer, girmiştir, girmektedir; çünkü Kerbela vakası daha sonra gelişen birçok siyasi ve sosyal olayın konusu olmuş, birçok grup siyasi ve fikri faaliyetlerinde Kerbela Olayı’na referansta bulunmuştur.

Aynı şekilde bu olayla ilgili olarak “duygu” devreye girer, girmiştir ve girmektedir. Zira olayda birtakım siyasi ihtiraslar uğruna Hz. Peygamber’in güzide torunu ve onun masum, tertemiz 70 civarında yakını önce susuz bırakılmış, ardından hunharca şehit edilmiştir.

Bu tebliğde, Kerbela Olayı’nın tahrifinde duygusalığın ürettiği bir olay olarak Hz. Hasan’ın oğlu Kasım ile Hz. Hüseyin’in kızının sembolik olarak evlendirilmesi örneği üzerinde durulacaktır.

Bilindiği gibi Kerbela Olayı 10 Muharrem 61’de (10 Ekim 680) Hz. Hüseyin ve 72 yârânının Yezid’in görevlendirdiği Ömer b. Sâd’ın askerleri tarafından şehit edildiği hadisedir. Bu olay İslam tarihi kroniklerinde değişik hacimlerde işlenmektedir.

Kısaca atıf yapmak gerekirse, Dineverî el-Ahbâru't-tıval'da, Yakubî Tarih'inde, Taberî Tarihü'l-ümem ve'l-Mülük'ünde, Mesûdî Mürûcû'z-zeheb'inde, Makdisî el-Bed' ve't-Tarih'inde, İbnü'l-Esir el-Kamil'inde, İbn Kesir el-Bidâye ve'n-Nihâye'sinde olay hakkında etraflı bilgiler vermektedir.

Bu bilgiler zaman içinde yazılan müstakil eserlerde tekrarlanmış, bazı ekleme ve çıkarmalarla değişik çapta eserlerde ele alınmıştır.

Ayrıca olay tarih kaynaklarını aşmış, tarihin hemen her döneminde ve İslam coğrafyasının her bölgesinde olayla ilgili manzum ve mensur eserler kaleme alınarak geniş bir literatür vücuda getirilmiştir.

Kerbela literatürü içinde "Maktel-i Hüseyin"lerin ayrı bir yeri olduğu muhakkaktır. Bunların en meşhuru ise Ebû Mihnef'in (ö. 157/773) eseridir. Daha sonra Arapça'dan başka Farsça, Urduca ve Türkçe birçok Maktel'ler kaleme alınmıştır. Bu eserlerde olay kimi zaman klasik tarih kaynaklarında ele alındığı şekilde ancak duygusal şiir ve ağıtlarla, kimi zaman da duyguların ağır basmasına paralel olarak tarih dışı bir mecrada yazılıp gitmiştir.

Bir Maktel örneği üzerinden gitmeksizin, genel olarak ifade etmek gerekirse, yazarlar ve şairler olayın serüvenine kendilerini kaptırıp Hz. Hüseyin ve arkadaşlarının başlarına geleni tasavvur ederek Kerbela'ya gittiklerinde kalemelerini kontrol edememiş, kalplerinde duydukları samimi ve derin acı kalemelerini ellerinde alıp zaten yeterince dramatik olan olay en yürek yakan sahne ve karelerin eklenmesiyle tarihin "gerçek" mecrasından çıkmıştır.

Tarihi bakımdan bir zümreleşme olarak Şiiliğin Kerbela Olayı'ndan sonra ortaya çıktığı bu alanda araştırma yapanların büyük ölçüde üzerinde birleştiği bir husus. Kerbela'nın intikamını almak üzere harekete geçen Muhtar-ı Sekaî bir dizi siyasi faaliyetten sonra Muhtariyye adıyla ilk Şii fırkanın zuhuruna yol açmıştır.

Özellikle Şiiliğin bir mezhep olarak kabul edildiği Büveyhiler ve Safeviler döneminde idarecilerin de teşvikiyle Kerbela Olayı ile çok sayıda eser telif edilmiştir. Bu eserler de, deyim yerindeyse "duygu tarihe meydan okumuş", Kerbela Olayının en azından bazı bölümleri ve sahneleri tahrif edilmiş, yalan ve uydurmalara dayalı olarak aktarılmıştır.

Belirtilen çerçevede kaleme alınan eserlerden en etkilisi hiç şüphe yok ki Hüseyin Vaiz-i Kaşî'nin (ö. 910/1504) Ravzâtü's-Şühedâ'sı olmuştur. İran'da taziye meclislerinde en çok okunan metin niteliğindeki eser Şii dünyasında büyük bir yer edinmiş, özel okuyucuları oluşmuştur. Ayrıca esere birçok şerh yapılmış ve eser değişik dillere tercüme edilmiştir.

Burada detaya girmeden eserin Gelibolulu Cami tarafından Türkçeye çevrildiğini de belirtelim. Saadetname adıyla tercüme edilen bu eser Kanuni Sultan Süleyman'a sunulmuştur.

Ancak eser Türk edebiyatına ve Türkiye'deki özellikle Alev ve Bektaşî çevrelere Fuzuli'nin Hadikatü's-Süeda'sı ile nüfuz etmiştir. Fuzuli'nin Kaşifi'yi temel alarak hazırladığı eser, Bektaşî tekkelerinde Muharrem'in başından onuncu gününe kadar düzenli olarak okunagelmıştır.

Kerbela Olayının giderek mecrasından çıkarılması, uydurma sahnelerle tahrif edilmesi vakıası ilk dönemlerden itibaren Şii tarihçilerin dikkatini çekmiştir. Ancak bir yandan da Şii duyguları canlı tutan ve besleyen bir işlev görmesi sebebiyle de bu konuda yoğun ve ısrarlı bir şekilde tedbir alma yönüne gidilmemiştir.

Olayın halka yansıyan boyutunun büyük ölçüde tahrifatla dolu olmasına rağmen Şii alimler toplum üzerindeki etkisini düşünerek bunlara karşı çıkmamış, hatta gerçek dışı sahnelerin tasvir edildiği mersiyele okuyarak bir bakıma bunların yaygınlaşması ve kökleşmesine katkı yapmışlardır.

Bugün de gerek Muharrem'in ilk on gününde gerekse farklı vesilelerle okunan mersiyelede tarih dışı birçok aktarımla karşılaşılacaktır. Bunları büyük bir hüznün ve gözyaşı içinde dinleyen halk mersiyelede çizilen tabloların tamamen doğru olduğuna inanmaktadır.

Mersiyelede açıkça ve detaylıca dillendirilen, Aşura matemliklerinde sembolik olarak fiilen gösterilen uydurmalarından birisi Utak-ı Kasım'dır. Bu kısaca Kasım'ın zifaf odasıdır.

Hadikatü's-Süeda'da anlatıldığına göre, Hz. Hasan'ın oğlu Kasım savaşmak için amcası Hz. Hüseyin'den izin ister. Fakat amcası ona kıyamaz ve izin vermek istemez. O sırada içine bir gariplik çöker. Tam bu sırada babasının pazusuna bağladığı bir notu hatırlar: Ey Kasım içine bir gariplik çöktüğünde bu notu oku ve gereğini yap! Hemen notu açar ve okur. Notta, Ey Kasım Hz. Hüseyin Kerbela çölünde belaya uğradığında canını vermekte kusur etme."

Kasım bu notu amcasına göstererek savaşmak için tekrar izin talep eder. Amcası ise: "Ey Kasım, o hazretin seninle ilgili bana da bir vasiyeti vardı." der ve hareme götürür. Kızı haremdekiler hazırlar ve Hüseyin kızı Kasım'a verir ve ağabeyinin vasiyetini yerine getirdiğini söyler. Kasım ise şaşkınlık içindeyken, bir düşman askerinin: "Benimle döğüşecek var mı?" diye seslendiğini duyar. Ardından: "Düşman Hüseyin'in karşısında iken benim sürur içinde olmam reva mıdır?" der. Ardından: "Benim evlenmemin vadesi kıyamete kalmıştır." diyerek gelini bırakmak ister.

Gelin, Kasım'a: "Kıyamet günü ben seni hangi makamda arayayım?" diye sorar. Kasım: "Ey açılmamış gül, ey delinmemiş inci! Beni kıyamet arsasında parçalanmış gömleğim ve nemli gözlerimle dedelerimin hizmetinde bulursun!" der.

Kasım gelinle vedalaştıktan sonra meydana gider, düşmanla kahramanca vuruşur, birçok haramzadeyi öldürür. Daha sonra birçok asker birleşerek topluca Kasım'a saldırır ve şehit ederler.

Tarih kaynaklarına bakıldığında hiçbir eserde Kasım'ın sembolik olarak evlendirildiğine dair en küçük bir kayıt yoktur. Daha açık bir ifadeyle Kasım'la ilgili bu olay tamamen hayal ürünüdür.

Oysa Kasım'la ilgili bu efsane mersiyelerde oldukça detaylı bir şekilde anlatılır. Özellikle genç kuşak, evlilik çağındaki kızlar ve oğlanlar yüce idealler uğruna evlenmekten nasıl vazgeçilebileceğinin dersini alırlar bu ağıtlarda.

Dahasını da söylemek gerekir. Kasım'ın sembolik olarak evlendirilmesi, onun gelini bırakarak savaş meydanına atılması Muharrem matemliklerinde sembolik bir oda ile somutlaştırılır. Yüksekçe dört sopa üzerine inşa edilen ve siyah örtü ile kapatılan oda, toplumda "Utak-ı Kasım" diye anılır ve o gün insanlar bu sembolik odanın altından geçerek tevessülde bulunurlar, bekar olanlar bahtları için dua ederler.

Sonuç olarak, tarihin deforme edilmesine karşı çıkmak gerekir. Gerek geçmişe ait gerekse günümüze ait olayları "gerçek" hüviyetiyle tanımak, anlamak ve anlatmak gerekir.

Kerbela Olayını dramatize etmeye gerek yoktur. Olay bütünüyle dramatiktir. Doğru olan onu "doğru" biçimde anlamak, değerlendirmek ve sağlıklı sonuçlar çıkarmaktır.

Duygularımızın ya da duruşlarımızın "gerçek"i şekillendirmesine, farklılaştırmasına izin vermemeliyiz. Unutmamak gerekir ki dinin temeli de "doğruluk"a dayanır ve tarihçinin en temel görevi "doğru"yu yansız ortaya koymaya çalışmaktır.